

УДК 351.853.3(476.5)+904:726.82(476.5)«14/18»

**ВЫВУЧЭННЕ ПОЗНЕСЯРЭДНЕВЯКОВЫХ ПАХАВАЛЬНЫХ ПОМНІКАЎ
БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ Ў СЯРЭДЗІНЕ 40-х – СЯРЭДЗІНЕ 60-х гг. XIX ст.¹**

*канд. гіст. навук В.У. ЧАРАЎКО
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*

У канцы XVIII – сярэдзіне 60-х гг. XIX стагоддзя на Беларусі былі зроблены першыя крокі ў вывучэнні археалагічных помнікаў. Яны ўвасобіліся ў зборы інфармацыі аб помніках, іх апісанні, невялікіх раскопках, публікацыі матэрыялаў даследаванняў і іх інтэрпрэтацыі. Збор інфармацыі не насіў сістэмнага і масавага характару і ажыццяўляўся сіламі даследчыкаў-аматараў: Канстанціна і Яўстафія Тышкевічаў, Ксенафонта Гаворскага і іншых. Вывучэнне старажытнасцей можа разглядацца як уласцівая інтэлектуалам XIX ст. форма баўлення часу. У ліку выяўленых, апісаных і раскапаных у гэты час аб'ектаў былі асобныя познесярэдневяковыя пахавальныя помнікі Беларускага Падзвіння.

Ключавыя словы: Беларускае Падзвінне, археалагічныя даследаванні, познесярэдневяковыя пахавальныя помнікі.

Уводзіны. Вывучэнне пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст. трэба разглядаць у кантэксце агульнага развіцця археалагічных ведаў на Беларусі. Здоўга да пачатку навуковых даследаванняў асобныя катэгорыі помнікаў археалогіі былі вядомы мясцоваму насельніцтву як элементы ландшафту. Найбольш прыкметныя з іх маглі выкарыстоўвацца ў якасці арыенціраў на мясцовасці. Пануючы ў дапісьмовым грамадстве фальклорны механізм захавання і перадачы інфармацыі дазваляў мемарыялізаваць экстраардынарныя і крытычныя для вясковай грамады падзеі пры дапамозе прыродных і антрапагенных элементаў ландшафту, якім надаваўся дадатковы сімвалічны статус. У якасці такіх элементаў ландшафту прысутнічалі і познесярэдневяковыя пахавальныя помнікі. «Народная археалогія» – спецыфічная інтэрпрэтацыя археалагічных помнікаў мясцовым насельніцтвам – стала першым этапам асэнсавання познесярэдневяковых пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння [1, с. 91, 94].

У канцы XVIII – сярэдзіне 60-х гг. XIX стагоддзя на Беларусі былі зроблены першыя крокі ў напрамку ўласна вывучэння помнікаў археалогіі. Яны ўвасобіліся ў зборы інфармацыі аб помніках, іх апісанні, невялікіх раскопках, публікацыі матэрыялаў даследаванняў і іх інтэрпрэтацыі. Збор інфармацыі не насіў сістэмнага і масавага характару і ажыццяўляўся сіламі даследчыкаў-аматараў: З. Даленга-Хадакоўскага, Я.Ф. Канкрына, П.І. Кёпена і іншых энтузіястаў. Камунікацыя паміж даследчыкамі адбывалася шляхам асабістага ліставання і не была абавязковай. Вывучэнне старажытнасцей можа разглядацца як уласцівая інтэлектуалам пачатку XIX ст. форма баўлення часу. У ліку выяўленых, апісаных і раскапаных у гэты час аб'ектаў былі асобныя познесярэдневяковыя пахавальныя помнікі Беларускага Падзвіння [2, с. 144; 3, с. 550–551]. Далейшае развіццё археалагічных ведаў патрабавала больш дасканалых форм камунікацыі даследчыкаў.

Асноўная частка. У 1846 г. у неафіцыйнай частцы «Віленскіх губернскіх ведамасцей» было надрукавана «Кіраўніцтва да пошуку старажытнасцей у Заходняй Русі» [4, с. 150; 5; 6; 7]. Чытачам тлумачылася, што некаторыя расійскія і замежныя таварыствы аматараў старажытнасцей (у прыватнасці, у Адэсе і Капенгагене) распрацавалі адмысловыя правілы і настаўленні. Пры дапамозе іх прыватныя асобы маглі садзейнічаць пошуку, даследаванню і захаванню старажытнасцей. Прымаючы пад увагу малую вядомасць тых настаўленняў, увазе чытачоў быў прапанаваны іх варыянт, адаптаваны да мясцовых умоў. Першымі ў пераліку катэгорый помнікаў ішлі «валы або земляныя насыпы, магілы і курганы» [5, с. 133]. На другім месцы згадваліся рэшткі будынкаў, пабудоў, мастоў, грабніц, манументаў, сярод якіх асобна вылучаліся надмагільныя камяні [5, с. 133; 6, с. 141]. Пры гэтым тэрмін «магілы» выкарыстоўваўся ў «Кіраўніцтве...» ў значэнні «курганы», а тэрмін «могілкі» ўжываўся і ў дачыненні да курганных груп. Паведамлялася, што «магілы» мясцовыя жыхары могуць называць шведскімі, татарскімі і г.д. [5, с. 134; 6, с. 140–141].

У «Кіраўніцтве...» сустракаюцца звесткі, якія мелі або маглі мець дачыненне да познесярэдневяковых пахаванняў. Напрыклад, паведамляецца, што на гарадзішчах у больш познія часы ўзніклі цэрквы і могілкі, што на найбольш позніх «магілах» (у значэнні «курганах») знаходзіцца крыжы і што ў найбольш позніх «магілах» з каменнымі крыжамі «менш ужо адкрыццяў чакаць трэба» [5, с. 133]. Трэба меркаваць, што размова ідзе аб познесярэдневяковых пахаваннях, упушчаных у курганныя насыпы больш ранняга перыяду. «Кіраўніцтва...» прадпісвала акуратна разбіраць каменныя канструкцыі, уважліва фіксаваць палажэнне касцяка і знаходак, асцярожна вымаць артэфакты, а надпісы і малюнкі на каменных надмагіллях перапісваць і замалёўваць, нічога не скажаючы і не прыбаўляючы [6, с. 140; 7, с. 150].

¹ Арткул падрыхтаваны ў межах Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг. (падпраграма «Гісторыя», заданне «Археалагічная спадчына як фактар забеспячэння гуманітарнай бяспекі беларускага грамадства»).

«Віленскія губернскія ведамасці» не падаюць звестак аб складальніку «Кіраўніцтва...». Цесныя сувязі з даследчыцкай суполкай у Капенгагене меў Яўстафій Тышкевіч [8, с. 52; 9, s. 14–15]. Рэкамендуемая методыка даследавання курганных насыпаў блізка да ранняй методыкі Канстанціна Тышкевіча, апісанай ім у кнізе «Аб курганах у Літве і Заходняй Русі» (1865, 2-е выданне — 1868) [8, с. 53; 6, с. 140; 10, с. 15; 11, s. 28]. Складальнік «Кіраўніцтва...» ў асобную групу вылучыў «магілы»-насыпы, на якіх нібыта калісьці знаходзіліся стражнікі-вайскоўцы [6, с. 141]. Аб асаблівых вартавых курганах у згаданай кнізе пісаў і К. Тышкевіч [11, s. 14–15]. Прымаючы пад увагу невялікую на момант публікацыі колькасць кваліфікаваных даследчыкаў на беларускіх землях, трэба меркаваць, што складальнікам «Кіраўніцтва да пошуку старажытнасцей у Заходняй Русі» быў адзін з братоў Тышкевічаў.

Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы ў 1830-х – 1840-х гг. заклалі на беларускіх землях асновы навуковай археалогіі. Канстанцін Тышкевіч (1806–1868) праводзіў раскопкі курганоў і гарадзішчаў, Яўстафій Тышкевіч (1814–1873) сканцэнтраваным сваю ўвагу на курганах [12, с. 57–59]. Я. Тышкевіч прывёў звесткі аб могільніку з каменнымі надмагіллямі і каменным крыжам, які размяшчаўся каля в. Вітунічы Докшыцкага раёна [13, с. 38]. У «Апісанні Барысаўскага павету» (1847) ён адзначаў, што недалёка ад радавога маёнтка графоў Тышкевічаў у поле на схіле горкі стаяў каменны крыж, які называлі Каралеўскім каменем і звязвалі з імем Стэфана Баторыя. Яго вышыня складала 2 локці 18 цаляў, або дзюймаў (каля 1,5 м), даўжыня перакладзіны — 1 локаць 16 цаляў (каля 1 м) [14, s. 52]. Па абодва бакі перакладзіны выбіты 2 крыжыкі, а ў цэнтры крыжа змешчана выява вершніка з мячом у правай і шчытом – у левай руцэ. Над вершнікам змешчана выява кароны, пад ім – літары R(ex) S(terphanus) B(atogeus), а яшчэ ніжэй – выявы двух акружнасцей, меншая ўнутры большай. Крыж знаходзіўся «ў далінцы, выкладзенай камянямі» [14, s. 52].

К. Тышкевіч у згаданай працы «Аб курганах» асобны пункт прысвяціў жальнікам. Ён высока ацаніў унёсак З. Даленга-Хадакоўскага ў справу вывучэння старажытнасцей, але не пагадзіўся з нястрогім выкарыстаннем гэтага тэрміну З. Даленга-Хадакоўскім, які непаслядоўна называў жальнікамі то старыя пахаванні ўвогуле, то выяўленыя ў іх урны з рэшткамі трупаспаўненняў. Жальнікам, паводле К. Тышкевіча, трэба лічыць пахаванне ў магільнай яме, над якой маецца валунная абкладка ў выглядзе падоўжанага кола, а ў галавах пастаўлены вялікі камень. Пры гэтым цела памерлага не суправаджаюць упрыгажэнні і асабістыя рэчы [10, с. 137–138; 11, s. 273]. Жальнікі даследчык залічыў да асобнага тыпу дахрысціянскіх пахавальных помнікаў. На яго думку, яны з’явіліся пазней за курганы ў выніку развіцця грамадства [11, s. 274–275]. К. Тышкевіч адзначаў, што існуюць могільнікі, дзе частка пахаванняў прадстаўлена курганамі, а другая – жальнікамі, што ўказвае на развіццё грамадства і пахавальных традыцый [11, s. 274–275].

Браты Тышкевічы падтрымлівалі сувязі з многімі навуковымі аб’яднаннямі і друкавалі артыкулы аб сваіх даследаваннях. Так, Я. Тышкевіч з’яўляўся членам Каралеўскага Капенгагенскага таварыства паўночных антыкварыяў, Рыжскага таварыства даследчыкаў гісторыі і старажытнасцей, Таварыства аматараў прыродазнаўства пры Маскоўскім універсітэце, ганаровым членам Пецябургскай акадэміі навук, Стакгольмскай Каралеўскай акадэміі свабодных навук, гісторыі і старажытнасцей, Лонданскага археалагічнага інстытута, членам-карэспандэнтам Пецябургскага археалагічна-нумізматчнага таварыства [8, с. 52, 56; 15, с. 13; 16, s. 3]. Падобныя навуковыя таварыствы і іх выданні станавіліся цэнтрамі кансалідацыі вучоных [17, с. 191–192]. Такія кантакты спрыялі плённаму абмену вопытам.

Першыя палявыя даследаванні познесярэдневяковых пахаванняў на Беларускім Падзвінні правёў выкладчык Полацкай духоўнай семінарыі Ксенафонт Антонавіч Гаворскі (1811–1871), які супрацоўнічаў з Рускім археалагічным таварыствам у Пецябургу. У 1852 г. ён ажыццявіў 3 археалагічныя паездкі ў ваколіцы Полацка [18, с. 126]. Спачатку (7 чэрвеня) ён наведаў старыя грунтовыя могілкі каля маёнтка Стары Двор, што належаў памешчыку Феліксу Абрампальскаму і знаходзіўся на адлегласці 19 вёрст ад Полацка. На могілках было шмат камянёў; на некаторых захаваліся кірылічныя надпісы [18, с. 116–118]. К.А. Гаворскі аглядзеў стары могілнік пад назвай “Бабіна гара”, які размяшчаўся на пясчанай горцы недалёка ад ракі Вушачы каля маёнтка Рудня. Даследчык заўважыў на паверхні зямлі шматлікія чалавечыя косці і запланаваным больш дэталёвае абследаванне аб’екта [18, с. 116; 19, с. 99]. Тады ж К.А. Гаворскі атрымаў звесткі аб старых могілках каля маёнтка Банонія, якія размяшчаліся на пясчанай горцы каля рэчкі Вушачы, каля прыходскай царквы і дарогі на Полацк. Па інфармацыі памешчыка Аўгуста Чаховіча, на гэтых могілках пасля дажджоў сяляне знаходзілі сярэбраныя манеты [18, с. 119].

У ходзе другой паездкі (7–8 верасня 1852 г.) К.А. Гаворскі правёў археалагічныя разведкі і нават невялікія раскопкі познесярэдневяковых пахаванняў на трох могілках. Матэрыялы даследаванняў былі выданы ім у артыкуле «Археалагічныя пошукі ў ваколіцах г. Полацка» [19]. К.А. Гаворскі паведамляў, што каля в. Экімань знаходзіцца каменны крыж [19, с. 98]. Яшчэ адзін каменны крыж на момант агляду знаходзіўся ў маёнтку Бяздзедавічы, у агародзе, куды быў перанесены са «старажытных могілак» па распараджэнні памешчыка Ф. Абрампальскага. Гэты крыж ужо неаднаразова аглядалі сябры гуртка П.М. Румянцава і яго карэспандэнты, але матэрыялы іх пошукаў не былі апублікаваны. На згаданых старажытных могілках заставаліся некранутымі толькі «некалькі квадратных сажняў», астатняя частка была распаханая. Абодва крыжы мелі кірылічныя надпісы, часткова прачытаныя К.А. Гаворскім. Навакольнае насельніцтва паведамляла аб наяўнасці падобных крыжоў на некалькіх навакольных могілках [19, с. 98]. Каменныя крыжы, пліты і неапрацаваныя камяні даследчык зафіксаваў і на могілках каля Ветрына. Крыжы, па яго словах, былі аналагічныя вышэйапісаным: масіўныя, груба зробленыя, яны пераважна мелі вышыню ў 1,5–2 аршыны (каля 1–1,4 м) і шырыню перакладзіны — у 1–1,5 аршыны (каля 0,7–1 м) [19, с. 99–100].

На амаль разараным могільніку каля маёнтка Бяздзедавічы К.А. Гаворскі даследаваў пахаванне, раней пазначанае згаданым каменным крыжам, што можа расцэньвацца як першыя выратавальныя раскопкі. На могільках Бабіна гара каля суседняга маёнтка Рудня даследчыкам было ўскрыта некалькі магіл. Яны не мелі знешніх прыкмет і на падставе знаходак манет датуюцца XV–XVI стст. [19, с. 98–99]. На могільніку Ветрына К.А. Гаворскі даследаваў маркіраванае каменным крыжам пахаванне, датуемае першай паловай XVII ст. на падставе знаходкі манеты [19, с. 99–100].

Вынікі трэцяй паездкі даследчыка прадстаўлены ім у артыкуле «Паездка (14 верасня 1852 г.) з г. Полацка па напрамку так званай Альгердавай дарогі» [20]. К.А. Гаворскі зрабіў назіранне, што старажытныя могількі часта знаходзяцца на гарадзішчах [20, с. 93]. Таксама ён адзначыў наяўнасць «у многіх месцах» каля дарог і на старых могільках вялікіх каменных крыжоў, у тым ліку з кірылічнымі надпісамі [20, с. 96].

Артыкулы К.А. Гаворскага ўтрымліваюць карысную інфармацыю. Даследчык указваў прыкладную плошчу могілак, адзначаў іх узаемнае размяшчэнне і асаблівасці рэльефу, фіксаваў вышыню курганоў і апісваў іх стратыграфію, адзначаў наяўнасць надмагільных камянёў, пліт і каменных крыжоў, капіраваў надпісы на іх, пазначаў арыенціроўку касцякоў, глыбіню пахаванняў, наяўнасць труны. Таксама ён занатоўваў народныя назвы помнікаў, імкнуўся прасачыць іх этымалогію, суаднесці археалагічны матэрыял з інфармацыяй, атрыманай з пісьмовых крыніц. Такія падрабязныя апісанні ў той час практыкаваліся рэдка [12, с. 92]. Унёсак К.А. Гаворскага ў справу вывучэння познесярэднявечных пахавальных помнікаў тым больш цікавы, што вывучэннем менавіта познесярэднявечных пахаванняў ён спецыяльна не займаўся. Больш таго, археалогія, і ўвогуле навука, не была галоўным аспектам яго дзейнасці [8, с. 45; 12, с. 92–93; 18, с. 127]. Даследаванні К.А. Гаворскага адрознівае скрупулёзнае фіксацыя археалагічнага матэрыялу і імкненне да комплекснага выкарыстання інфармацыі, атрыманай з розных відаў крыніц, што адлюстроўвае развіццё археалагічных ведаў.

Дзейнасць К.А. Гаворскага была станоўча ацэнена Рускім археалагічным таварыствам, членам-карэспандэнтам якога ён стаў [18, с. 126]. К. Тышкевіч, наадварот, адгукнуўся аб ёй крытычна. У першым (рускомоўным) выданні кнігі «Аб курганах у Літве і Заходняй Русі» (1865) К. Тышкевіч, не называючы К.А. Гаворскага па імені, падрабязна спыніўся на публікацыях «аднаго вучонага» і выказаў сумненне ў рэпрэзентатыўнасці атрыманых тым вынікаў [10, с. 11]. У другім (польскомоўным) выданні (1868) К. Тышкевіч паўтарыў сваю думку, пазначыўшы прозвішча К.А. Гаворскага [11, с. 19–21]. На яго думку, К.А. Гаворскі мусіў ускрыць і вывучыць як мінімум некалькі соцень курганоў, а не спяшацца публікаваць матэрыялы раскопак некалькіх пахаванняў, будуючы высновы на нетрывалай глебе [10, с. 11; 11, с. 19–21]. Крытыка з боку К. Тышкевіча не датычылася вывучэння познесярэднявечных пахаванняў, а далейшыя даследаванні пацвердзілі, што высновы К.А. Гаворскага не былі паспешлівымі [21, с. 296]. Л.В. Аляксееў меркаваў, што рэзкі водгук К. Тышкевіча мог тлумачыцца не столькі розніцай у метадалагічных падыходах, колькі адрознай грамадска-палітычнай пазіцыяй даследчыкаў [4, с. 158].

Крытычны водгук К. Тышкевіча на артыкулы К.А. Гаворскага адлюстроўваў развіццё археалагічнай навукі. Яшчэ ў пачатку XIX ст. асноўным прадуктам вучонай дзейнасці была кніга, матэрыялы да якой збіралі і апрацоўвалі гадамі, а то і дзесяцігоддзямі (ад пачатку К. Тышкевічам раскопак да выхаду ў свет працы «Аб курганах» прайшло каля 30 гадоў). У сярэдзіне – другой палове XIX ст. побач з кнігай важным прадуктам вучонай дзейнасці становіцца артыкул, які даваў магчымасць аператыўнай публікацыі матэрыялаў і вынікаў даследавання. Адначасова артыкул становіцца і формай камунікацыі даследчыкаў, хаця ў другой палове XIX ст. яшчэ адыгрывае вялікае значэнне і асабістае ліставанне паміж імі. Артыкулы ў часопісах або перыядычных зборніках былі даступныя шырокаму колу чытачоў [17, с. 190–192].

Кансалідацыі намаганняў даследчыкаў-аматараў павінен быў спрыяць створаны Я. Тышкевічам у 1855 г. Віленскі музей старажытнасцей і Віленская археалагічная камісія пры ім. Іх узнікненне адлюстроўвала пачатак пераходу да навуковага вывучэння помнікаў на беларускіх землях [21, с. 62, 200]. Музей арганізуюўся з улікам перадавога вопыту, для вывучэння якога Я. Тышкевіч наведваў Данію і Швецыю, а К. Тышкевіч – Кракаў, Прагу і Вену [9, с. 14–15]. Віленская археалагічная камісія займалася таксама археаграфічнай дзейнасцю, пытаннямі гісторыі і прыродазнаўства [12, с. 62–63; 22, с. 16]. Яе членамі сталі больш 250 чалавек, але ўласна археалагічнымі даследаваннямі займаліся менш дзясятка [22, с. 16–17]. Пахавальныя помнікі Падзвіння, як і раней, вывучалі толькі адзінкі даследчыкаў [23, с. 272–273]. Планавалася, што камісія складзе спісы помнікаў, падрыхтуе каталогі археалагічных знаходак, распрацуе метадычныя рэкамендацыі па правядзенню раскопак. Нешматлікасць даследчыкаў-археолагаў не дазволіла рэалізаваць гэтыя планы. У час падаўлення паўстання 1863–1864 гг. работа вучонага таварыства была парушана. Дзейнасць Віленскага музея старажытнасцей мясцовага ўлады прызналі не адпавядаючай інтарэсам дзяржавы, а яго стваральніка, Я. Тышкевіча, абвінавацілі ў неразуменні ўрадавай палітыкі. У 1865 г. музей быў рэарганізаваны і фактычна разгромлены, а Віленская археалагічная камісія – ліквідавана. Гэта на некалькі дзесяцігоддзяў замарудзіла развіццё археалагічных даследаванняў на Беларусі [9, с. 17; 12, с. 63, 81–83; 22, с. 18].

Заклучэнне. Такім чынам, агульнае развіццё археалагічных ведаў на беларускіх землях патрабавала пераходу ад несаардынаванай дзейнасці асобных археолагаў-аматараў да каардынацыі высілкаў у навуковай сферы. У 1830 – 1840-х гг. братамі К. і Я. Тышкевічамі былі закладзены асновы навуковай археалогіі на беларускіх землях. Публікацыі аб археалагічных даследаваннях сталі часцей з'яўляцца ў перыядычным друку. Братамі Тышкевічамі былі наладжаны навуковыя сувязі з буйнейшымі расійскімі і заходнееўрапейскімі навуковымі

таварыствамі. У 1846 г. убачыла свет «Кіраўніцтва да пошуку старажытнасцей у Заходняй Русі» з практычнымі рэкамендацыямі па правядзенню раскопак. Я. Тышкевіч змясціў падрабязныя звесткі аб каменным крыжы каля в. Вітунічы ў працы «Апісанне Барысаўскага павету» (1847), а К. Тышкевіч падрабязна апісаў знешні выгляд і канструкцыйныя асаблівасці жальнікаў у кнізе «Аб курганах у Літве і Заходняй Русі» (1865, 1868).

У 1852 г. першыя археалагічныя раскопкі познесярэднявечных пахаванняў на тэрыторыі Беларускага Падзвіння правёў К.А. Гаворскі, прычым артыкулы аб яго даследаваннях былі надрукаваны ўжо ў 1853 г. Аператыўнасць выдання публікацый і наступны крытычны водгук на іх К. Тышкевіча адлюстроўвалі развіццё археалагічнай навукі. Далейшаму развіццю археалагічных ведаў на беларускіх землях спрыяла стварэнне Я. Тышкевічам Віленскага музея старажытнасцей і Віленскай археалагічнай камісіі. Прэзентацыя археалагічных даследаванняў праз музейную экспазіцыю і публічная дзейнасць мясцовага таварыства даследчыкаў старажытнасцей (рэгіянальнага, паводле вивучаемай тэрыторыі, але зусім не правінцыйнага, паводле методыкі даследаванняў і навуковых падыходаў), садзейнічала абуджэнню цікавасці да помнікаў даўніны. Закрыццё гэтых навуковых інстытуцый не перапыніла археалагічныя даследаванні на беларускіх землях, але замарудзіла іх тэмпы.

ЛІТАРАТУРА

1. Чараўко, В.У. «Народная археалогія» і данавуковыя ўяўленні аб пахавальных помніках Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стагоддзяў / В.У. Чараўко // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск, 2020. – Вып. 31.: Даследаванне беларускіх старажытнасцей (да 80-годдзя з дня нараджэння Алены Генадзьеўны Калечыц). – С. 91–97.
2. Чараўко, В.У. Пачатак вивучэння познесярэднявечных пахавальных помнікаў Падзвіння ў кантэксце агульнага развіцця археалагічных ведаў на Беларусі / В.У. Чараўко // Віцебскі край : матэрыялы IV Міжнар. нав.-практ. канф., прысв. 80-годдзю ўтварэння Віцебскай вобласці, Віцебск, 22 ліст. 2018 г. / рэдкал. : Т. М. Адамян (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2019. – Т. 4. – С. 141–145.
3. Чараўко, В.У. Навуковая камунікацыя археолагаў – даследчыкаў Беларусі ў XIX ст.: спецыфіка, формы, развіццё (на прыкладзе вивучэння познесярэднявечных пахавальных помнікаў Падзвіння) / В.У. Чараўко // Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты [Электронный ресурс] : электрон. сб. ст. IV Междунар. науч.-практ. online-конф., Новополоцк, 26 ноября 2020 г. / Полоц. гос. ун-т. – Новополоцк : ПГУ, 2020. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – С. 550–557.
4. Алексеев, Л. В. Очерк истории белорусской дореволюционной археологии и исторического краеведения до 60-х годов XX в. / Л.В. Алексеев // Советская археология. – 1967. – № 4. – С. 146–163.
5. Руководство к изысканию древностей в Западной Руси [Электронный ресурс] // Виленские губернские ведомости. Часть неофициальная. – 1846. – № 17. – С. 132–135. – Режим доступа: https://нэб.рф/catalog/000200_000018_RU_NLR_DRGNLR_483/. – Дата доступа: 25.12.2017.
6. Руководство к изысканию древностей в Западной Руси (продолжение) [Электронный ресурс] // Виленские губернские ведомости. Часть неофициальная. – 1846. – № 18. – С. 139–142. – Режим доступа: https://нэб.рф/catalog/000200_000018_RU_NLR_DRGNLR_483/. – Дата доступа: 25.12.2017.
7. Руководство к изысканию древностей в Западной Руси (окончание) [Электронный ресурс] // Виленские губернские ведомости. Часть неофициальная. – 1846. – № 19. – С. 149–152.. – Режим доступа: https://нэб.рф/catalog/000200_000018_RU_NLR_DRGNLR_483/. – Дата доступа: 25.12.2017.
8. Каханоўскі, Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI – XIX стст. / Г.А. Каханоўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 120 с. ; іл.
9. Blomberg, M.M. Badania archeologiczne Polaków na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego (XIX — początek XX wieku) / M.M. Blomberg // *Archaeologia Historica Polona*. – 2012. – Т. 20.: Regiony, rzemiosła, kategorie — archeologia różnego średniowiecza i czasów nowożytnych w uwarunkowaniach nowego ustroju. – S. 7–41.
10. Тышкевич, К. О курганах в Литве и Западной Руси. Археологические исследования / К. Тышкевич. — Вильна : В тип. А.И. Киркора, 1865. – IV с. + 142 с. + II с.
11. Tyszkiewicz, K. O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej. Studium archeologiczne / K. Tyszkiewicz. – Berlin : W księgarni W. Behra, 1868. — VI s. + 287 s.
12. Алексеев, Л.В. Археология и краеведение Беларуси: XVI в. – 30-е годы XX в. / Л.В. Алексеев ; под ред. Б.А. Рыбакова. – Мінск : Бел. навука, 1996. – 206 с.
13. Дучыц, Л. Каменныя крыжы / Л. Дучыц // 3 глыбі вясю. Наш край : гіст.-культурал. зб. / уклад. В. У. Шаблюк ; навук. рэд. А.К. Краўцэвіч. – 2-е выд. – Мінск : Бел. навука, 2002. – Вып. 2. – С. 31–47.
14. Tyszkiewicz, E. Opisanie powiatu Borysowskiego pod względem statystycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym, lekarskim / E. Tyszkiewicz. — Wilno : Drukarnia Ant. Marciniowskiego, 1847. — III s. + 446 s. + 43 s. + IV s.
15. Карпечанка, Г.А. Навуковыя сувязі Канстанціна і Яўстафія Тышкевічаў з Таварыствам аматараў прыродазнаўства, антрапалогіі і этнаграфіі / Г.А. Карпечанка // Веснік БДУ. Сер. 3. – 2014. – № 3. – С. 12–15.
16. Tyszkiewicz, E. Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuk i rzemiosł i t.d. w dawnej Litwie i Rusi Litewskiej / E. Tyszkiewicz. — Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1850. — 96 s.
17. Стёпин, В.С. История и философия науки : учеб. для аспирантов и соискателей учёной степени кандидата наук / В.С. Стёпин. – М. : Академический проект, Трикта, 2011. – 423 с.
18. Щеглов, Г.Э. Археологические разыскания Ксенофонта Говорского близ Полоцка в 1852 г. / Г.Э. Щеглов // *Беларуская даўніна*. – Мінск, 2016. – Вып. 3. – С. 114–128.
19. Говорский, К. Археологические розыскания в окрестностях г. Полоцка / К. Говорский // *Записки императорского археологического общества*. – Т. V. – СПб., 1853. – С. 98–103.

20. Говорский, К. Поездка (14 сентября 1852 г.) из г. Полоцка по направлению так называемой Ольгердовой дороги / К. Говорский // Записки императорского археологического общества. – Т. V. – СПб., 1853. – С. 88–97.
21. Алексеев, Л.В. Археологические памятники эпохи железа в среднем течении Западной Двины (Материалы к археологической карте Витебской области БССР) / Л.В. Алексеев // Труды Прибалтийской объединённой комплексной экспедиции. – Т. 1.: Вопросы этнической истории народов Прибалтики: по данным археологии, этнографии и антропологии / под ред. С.А. Таракановой, Л.Н. Терентьевой. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1959. – С. 273–315.
22. Добрян, А. Деятельность Виленского музея древностей и временной Археологической комиссии по изучению археологических памятников / А. Добрян // Гістарычна-археалагічны зборнік. – Мінск, 2006. – Вып. 22. – С. 14–19.
23. Чараўко, В.У. Вывучэнне пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст. у дарэвалюцыйны перыяд / В.У. Чараўко // Гістарычна-археалагічны зборнік. – 2010. – Вып. 25. – С. 271–275.

Пасмуніў 29.06.2021

STUDY OF LATE MEDIEVAL FUNERAL MONUMENTS OF THE BELARUSIAN DVINA REGION IN THE MIDDLE 40^s – MIDDLE 60^s OF THE 19th CENTURY

V. CHARAUKO

In the late 18th–mid 60^s of the 19th century, the first steps were taken in Belarus to study archaeological sites. They expressed themselves in the collection of information about the monuments, their description, small excavations, publication of research materials and their interpretation. The collection of information was not systematic and massive. It was conducted by amateur researchers: K. and E. Tyshkevich, K.A. Govorsky and others. The study of antiquities can be viewed as a form of pastime inherent in the intellectuals of the early 19th century. Among the monuments discovered, described and excavated at that time there were also some late medieval burial monuments of the Belarusian Dvina region.

Keywords: Belarusian Dvina region, archaeological research, late medieval funerary monuments.